

РУШЕВИНЕ ЦРКВЕ У СЕЛУ СТАРИ ПУСТЕНИК

У Качаничком срезу, у клисури Котлинске реке (десне притоке Лепенца), удаљено свега један сат од државног пута Скопље—Качаник, лежи село Пустеник. Село је разбијеног планинског типа, има више засеока и махала, а концентрисано је, углавном, у два средишта, прилично удаљена једно од другог, у Нови и Стари Пустеник. Становништво је искључиво арнаутско, муслиманске вере, али џамије у селу нема.

У Старом Пустенику, на једном истакнутом брегу, који се стрмо спушта у клисуру Котлинске реке, налазе се рушевине мање црквене грађевине. По-

ложај исте доминира ближом околином и по свему изгледа, да је смишљено изабран у циљу, да богомоља привлачи пажњу путника.

Рушевине се прилично добро очувале. Зидови се дижу од 0,70 м. до 2,60 м. од садањег нивоа земље, али судећи по висини отвора улазних врата, који износи свега 1,37 м., темељи и патос зграде покривени су земљом бар за 0,50 до 0,80 м., за колико у ствари и треба повећати висину очуваних зидова. Дебљина зидова је 0,68 м.

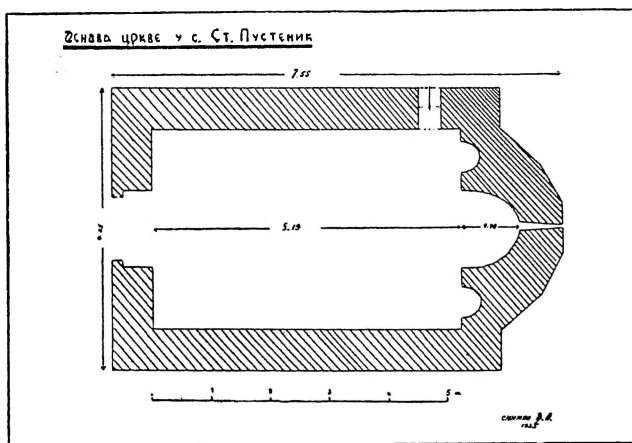
Црквица је пажљиво и солидно грађена од тесаног

грубог кречњака и од сиге (CaCO_3), са веома незнатном количином узиданих остатака старе византиско-српске опеке. Малтер је доброг квалитета и врло издашно употребљен. За везивање и учвршћење конструкције у зидове су биле уграђене дебље дрвене греде, којих сада нема, а њихова лежишта се лепо виде у очуваним деловима грађевине. Мермер је употребљен био само за израду надвратника и стубова.

Цела грађевина је омања лонгитудинална зграда, правилно ориентисана, са масивном петостраном апсидом, која споља затвара цео простор између јужног и северног зида, остављајући отворене само углове. Унутра апсида има једну конху промером 1,29 м. и две мале бочне нише, промером 0,5 м., дубоке 0,31 м. Апсидални прозор је јако узан, споља свега 0,08 м. широк, а висок је унутра 0,77 м. и споља 0,64 м. На северном зиду има остатак једног прозора, који се налазио, свакако, у олтарном простору, чиме се и објашња чињеница, да је овај прозор веома низак, свега 0,20 м. од садањег нивоа земље, т.ј. највише до 1,00 м. од патоса. Ширина прозора је 0,39 м.

На западној страни налазе се улазна врата ширине 1,05 м. по фасади и 1,25 м. унутар зграде. Сачуван је и надвратник, једна мермерна плоча, дуга 1,78 м., висока (у средини) 0,40 м., дебљине 0,19 м. Плоча, украшена лепом пластичном орнаментиком, напукла је, ваљда услед померања зидова, али стоји веома чврсто у својим лежиштима.

Једина нејасна ствар у конструкцији ове грађевине је питање куполе. Пошто унутар зграде нема трагова од подупирача и стубова, тешко је веровати, да је апсида била покривена правом куполом са тамбуром. Мо-

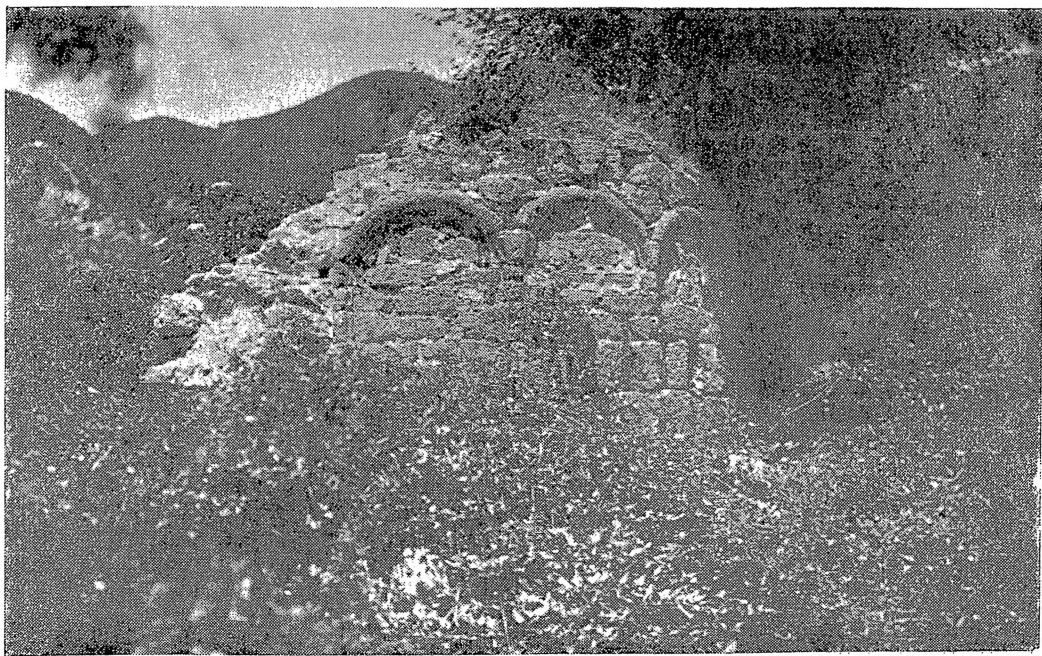
Сл. 1. — Основа цркве у селу Стари Пустеник

гућно, је ипак, да је апсида била покривена полукуполом на тромпама, а у том случају као подупирачи су могли послужити и лаки мермерни стубови

Сл. 2. — Рушевине цркве у селу Стари Пустеник

(промера 26 см.), чије смо разбијене делове нашли у хрпи камења. Ову претпоставку потврђује и масивна структура саме апсиде, која је могла без тешкоћа издржати терет полукуполе.

Сл. 3. — Изглед апсиде са јужне стране

Трагова декоративног пластичког украса спољних зидова цркве, ако је таквих било, данас више нема; једино апсида сачувала је свој првобитни изглед. Она је украшена са пет слепих аркада, од којих свака заузима по једну страну апсиде. Лукови су широки 0,74 до 0,77 м., а од спојних тачака се спуштају лезене до самог сокла. Широк распон лукова одаје њихово романско порекло.

Надвратник, т.ј. плоча од мермера, чије смо димензије горе изнели, најинтересантији је део читаве зграде. Површина плоче, са три стране оиви-

Сл. 4. — Пластична орнаментика на надвратнику

чена византинском плетеницом веома старог типа, подељена је декоративном орнаментиком у три дела. У средини, у једном плитко издубљеном квадрату, налази се мотив крста, такође од плетеница, са уобичајним натписом у четири угла $\Gamma\Theta$. $\chi\zeta$. $\Pi\Delta$. $\text{K}\Psi$ у коме је, међутим, ред слова промењен. На овом скрећемо нарочиту пажњу, јер је тешко претпоставити, да се у средњем веку, кад се толико полагало на канонске прописе, и свако најмање отступање од истих проглашавано директно као јерес, могла допустити једна тако упадљива грешка, и то на плочи изнад улазних врата, т.ј. на највид-

нијем месту храма. На овој плочи ред слова је $\frac{\Gamma\Theta}{\text{K}\Psi} \left| \frac{\chi\zeta}{\Pi\Delta} \right.$ уместо $\frac{\Gamma\Theta}{\Pi\Delta} \left| \frac{\chi\zeta}{\text{K}\Psi} \right.$. По стра-

нама крста су розете у круговима, у виду шестокраке Соломонове звезде.

Унутрашњост цркве била је, свакако, живописана, од чега данас нема видљивих трагова, али је хемиска анализа малтера, који је узет са зидова, дала реакцију на кобалтов силикат.

Немамо довољно стварних чињеница, које би нам помогле да тачно датирамо овај занимљиви археолошки споменик. Грађевинска техника, изглед апсиде, као и орнаментика на надвратнику показују једну врло стару традицију, која нас може одвести у X—XI столеће, али исто тако може бити и много млађег датума.